

ЕКОНОМІЧНИЙ ТИП ЛЮДИНИ ЗА СЕРГІЄМ МИХАЙЛОВИЧЕМ БУЛГАКОВИМ

Актуальність дослідження полягає у необхідності вивчення та дослідження теми, а також у потребі її наукового перегляду в умовах сучасності. Даний напрям філософського знання знаходиться в стадії пошуків своїх світоглядних та методологічних підстав. З цим пов'язана та причина, що кількість робіт, які присвячені філософсько-економічним проблемам, поки що є відносно невеликою. Необхідність пошуку новітніх підходів у рамках традиційних є зумовленою тим, що цілісне філософське осмислення людини не може бути адекватним без залучення евристичних інтенцій філософії економіки. Разом з тим методологогносеологічні підстави і власний предмет цього філософського напряму, як і ставлення, в якому він знаходиться до сучасної економічної теорії потребують серйозного обговорення та уточнення.

Мета дослідження полягає у дослідженні економічного типу людини через призму вчення Сергія Булгакова.

Аналіз досліджень та публікацій. Найбільш ґрунтовні сучасні дослідження творчого шляху С. М. Булгакова належать кандидату економічних наук, а також викладачу в КНЕУ ім. В. Гетьмана, Кондрату Олександрову Борисовичу. Зокрема, ґрунтовною є його праця «Трансформація ціннісних основ господарства крізь призму концепції С. М. Булгакова» [3]. Досить плідними та дієвими є статті періодичних видань, а саме: «Структура філософії економіки», що була видана у гуманітарному віснику ЗДІА [4], «Еволюція наукового світогляду С. М. Булгакова» – вісник ДДАЕУ [5], «Філософія господарства» С. М. Булгакова: Некласичний погляд на економічну діяльність» – вісник КНУ ім. Т. Шевченка [2]. Також дуже інформативним є збірник наукових праць викладачів кафедри економічної теорії та політології НДУ ім. Миколи Гоголя [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сергій Миколайович Булгаков (1871–1944) – видатний економіст, богослов та філософ ХХ століття. Його творча спадщина привертає до себе чимало уваги і в наші часи – прикладом чого є наукові праці таких діячів: Базилевича В. Д., Бистрякова І. К., Гайдай Т. В., Ільїна В. В., Кондрашової-Діденко В. І., Маслова А. О., Назарова І. В., Павленка Ю. В., Садового М. М., Філіпенка А. С., Макашевої Н. А., Гулиги А. В., Зеньковського В. В., Зернова М. М., Лосского В. М., Новікова М. М., Осіпова Ю. М. та інших. Дослідники творчості С. Булгакова стверджують, що деякі ранні наукові праці вченого випадають з «фокусу» дослідницької уваги економістів. Прикладом може слугувати «Філософія господарства», що була захищена 1912 році як докторська дисертація з політичної економії. Основною метою цієї праці є осмислення місця господарства у створенні Богом Всесвіту. Поряд із такими представниками новітньої історичної школи, як В. Зомбарт та М. Вебер, вчений і створив свою визначну роботу. Також С. Булгаков у «Філософії господарства» поставив низку питань, які були новаторськими, адже цілком виходили за межі класичної політичної економії, а саме: Якою є природа Всесвіту як об'єктивного господарства? В чому полягають сутність самого господарства та його основні функції? Де закінчується «радіус» господарської могутності людини і починається сфера діяння Божого?

Філософія С. Булгакова формувалась на вченнях В. Зомбарта, Р. Штаммлера і М. Вебера, вчення яких він вмів використати для здійснення спроби синтезувати філософію, науку та релігію при визначальній ролі останньої. Як наслідок, він поєднав релігійну філософію та західний економічний позитивізм, що було основою для розробки напряму філософії господарства як специфічної галузі філософських пошуків. У «Філософії господарства» С. Булгаков дає пояснення економічної діяльності, яка є пов'язаною з релігією, що виступає як світогляд, а не фактор, що впливає на економічне життя. Мислитель зазначає, що «релігія – яка б вона не була – за самою своєю ідеєю пронизує все діяльне життя свідомої людини. Всі моральні цілі, які вона собі ставить, повинні бути разом з тим і постулатами її релігії». «Філософія господарства» знаходиться на межі двох етапів інтелектуальної еволюції мислителя: вона відділяє і водночас поєднує його творчість як економіста-теоретика та як мислителя [2, 3]. В. Сперанський писав: «Професору Сергію Миколайовичу Булгакову належить, поза сумнівом, єдине в своєму роді місце серед російських вчених-економістів. Далеко не замикаючись у формальні рамки своєї основної спеціальності і не грішачи в той

же час поверхневим дилетантизмом, він прагне до створення цілісного релігійно-економічного світогляду. Він хоче відкрити людству не тільки нову землю матеріального благоденства, а й нове небо радісного релігійного соціоспоглядання» [5, с. 2]. Саме поняття «господарство» вчений розкладає як «Господь» і «дар». Він був одним з небагатьох, хто послідовно розглядав господарство як сукупність цілеспрямованих дій людей в царині творіння Божого, тобто людство, будучи єдиним цілим, творить власну історію як історію власного тіла, адже потенційне тіло для людини – весь світ. Для того щоб відобразити у своїй діяльності Божественний образ буття, людству потрібно творити власне універсальне природне тіло шляхом перетворення природи господарської діяльності [3]. В межах концепції С. Булгакова людина виступає як активне, діяльне, перетворювальне начало. Проте, вчений підкреслює, що «людське життя має абсолютний смисл та цінність не в самому собі, а поза собою і вище себе, отримує їх не у якості емпіричного чи біологічного факту, а як служіння вищому, ідеальному началу, суцшому добру. В роботі духовній і полягає мета людського життя, і для цієї мети все інше повинно розглядатися тільки як засіб» [4, с. 75]. С. Булгаков вважає, що Євангеліє звертається тільки до духовної людини, а також проповідує жити в душі істини. Однак, Євангеліє, каже вчений, не закликає ні до аскетизму, ні до гедонізму. Культура та необхідний для неї економічний прогрес і є мірою господарського життя. Також філософ зазначає, що «в Євангеліє забороняється, згідно нашому розумінню, не господарський розрахунок, без якого взагалі не можлива і сама господарська діяльність, а господарське осліплення, та жадібність та жорстокість, завдяки якій завмирає в людині її духовне життя» [2, с. 9]. Також цікавим є вчення Сергія Булгакова про Софію, Премудрість Божу. Згідно із вченням весь світ є творчим, художнім відтворення ідей Бога, які в своїй органічній сукупності відтворюють ідеальний організм – Божественну Софію. Світ усіх первообразів, які є ідеальними і знаходяться в підпорядкуванні, завершується людиною, яка перебуває на самій вершині. Мислитель вказує на існування загальної ідеї людини та її сутності, що є спільною природою всіх осіб. Сергій Михайлович Булгаков вважає, що гріхопадіння Адама та Єви підсилює розділення людей на відміну їхньої єдності в сутнісній основі, тобто в реальності і природа, і людина відхиляються від свого метафізичного центру та існують в спотвореному, плинному, заповненому небуттям стані, але людське господарське зусилля спрямоване на те, щоб Софійна основа природи знов проступила крізь мертву матерію і ожила в рукотворних речах. Беручи за основу ідею творіння світу, вчений визначає господарство як творчу діяльність людини за відношенням до природи, ресурси якої, людина використовую для того, щоб створити неживий світ. Творчість, діяння людини в господарстві має дві передумови: наявність творчого мислення та свободи волевиявлення. Для того, щоб перша передумова була виконаною потрібна наявність особистості як свободи волевиявлення. Наявність можливості виконання задуму.

Щодо другої передумови то, висвітлюючи її суть, виникає питання про межі господарської діяльності людини, яке є актуальним для всіх епох. Враховуючи християнські віровчення, С. Булгаков формує три онтологічні межі, які господарюючий суб'єкт не здолає за будь-яких умов, а саме: Людина не може творити з нічого, будучи створеною Богом, адже саме Він створив світ з нічого силою свого розуму, безсмертя і духу. Тому у своїй господарській діяльності людина творить вже з того, що вже було створене Богом. Людина не має змоги збільшити творчі сили природи, тобто вона не може творити нове життя шляхом трудових зусиль. Людина не може штучно воскресити померлих.

Вчений вагався з приводу третього обмеження, але згодом вже впевнено каже, що воскресіння все-таки виходить за межі господарської діяльності людини, а є саме сферою теургії (діяння Божого) [2]. Мислитель стверджує, що «воскресіння як і народження, є творчим актом Божої всемогутності, котрим повертається душа покійного її животворна сила, здатність створити для себе, у відповідності з своєю природою, тіло; воно є виявом животворної сили Божої на людську душу, тобто актом теургічним» [2, с. 10].

У шостому розділі «Філософії господарства», який є одним із провідних, С. М. Булгаков дає визначення свободі шляхом балансу протилежних до неї категорій необхідності та причинності. А саме вчений трактує свободу як «самопричинність, здатність діяти від себе..., із себе починати причинність, по-своєму відбивати причинний зв'язок і тим порушувати принцип всезагального механізму» [2, с. 10]. Мислитель вважає, що свобода є невід'ємною частиною особистості, яка в собі органічно по'єднує розумну свідомість і волю. А також, що є немало важливим, людина, яка є створеною особою, містить у собі творчу ідею Бога про неї – власне певне ідеальне завдання. С. М. Булгаков зазначає, що суб'єкту як носію свободи протистоїть об'єкт як втілення необхідності. Варто сказати, що в неорганічній

природі є лише необхідність, а протилежності свободи немає. А ще й не існує протилежності для Бога, а саме: Він може все, Його побажання мають у собі всі умови для свого належного здійснення. Щодо свободи людини, то найвиразнішим її проявом є здатність свідомо, творчо працювати. Все напрацювання людства є історією синтезу необхідності і свободи. С. М. Булгаков вказує, що людина в житті регулярно стикається із синтезом свободи і необхідності, в той же час коли свобода волі залишається недоступним для науки, бо остання враховує тільки події та факти, що вже є завершеними. У процесі волевиявлення, особистість робить певні свої рішення під тиском об'єкта, але такий акт все-таки є суб'єктивним. Також під час даного акту встановлюється єдність відношення «суб'єкт-об'єкт». Вчений вказує, що при господарській діяльності, коли суб'єкт занурюється в об'єкт звершується процес подолання межі, яка є поставленою необхідністю людині. В такому своєрідному змаганні людини з природою на стороні об'єкта виступають бідність і залежність людини від природних стихій, на стороні суб'єкта – збільшення суспільного багатства та розвиток плідних сил [2].

Інформативним також є восьмий розділ – «Феноменологія господарства», в котрому С. М. Булгаков зазначає, що саме господарство людина безпосередньо сприймає як певну зовнішню необхідність. А тому трудова діяльність має характер боротьби за життя. Так званий «труд у поті чола» у вигляді господарської необхідності виражає безповоротну залежність людини від стихійних лих, негармонійного співжиття людей та тварин тощо [2]. Вчений зазначає, що «господарство є трудовою діяльністю» [1, с. 92]. Вміння працювати є однією з властивостей живої, існуючої істоти. Людство завжди хотіло здобути господарську свободу, багатство та могутність. Трудова діяльність людини має на меті завоювання життєвих благ, а також містить в собі працю, що виявляється у всіх її проявах. Коли ж людині дістаються суспільні блага без прикладання будь-яких зусиль, то така людина не займається господарською діяльністю. Згідно з С. М. Булгаковим, життя людини, що веде такий спосіб життя – неповноцінне [1]. Вчений каже, що «тільки той живе повним життям, хто здатний до праці і дійсно працює» [1, с. 92]. Сама економічна діяльність є соціально-економічною необхідністю, адже людина, як повноцінний член суспільства, має справу із постійним протистоянням природі. Інші ж члени суспільства не завжди є так званими партнерами природи за власним бажанням, тобто вони є підлеглими природи. Та існує те, що їх поєднує, а саме: людина та природа є союзниками в праці, але водночас і суперниками в процесі розподілу суспільних благ, що були здобуті внаслідок тої самої спільної праці. Мислитель вказує у своїй праці, що така конкурентна боротьба змушує приділити більше уваги на те, щоб дослідити багатство у формі індивідуального надбання, але водночас вона не захоплює у своє поле теоретичного кругозору проникнення в саму сутність трудового процесу. С. М. Булгаков у своїй праці робить такий висновок: антагоністична, тобто безкомпромісна, боротьба, що здійснюється людьми з давніх-давен за перерозподіл багатства та певне особливе місце в трудовому процесі, є невід'ємною частиною природної необхідності. Така боротьба, якщо дослідити глибше, є наявна в наслідках первородного гріха [2]. Дане трактування господарської діяльності як духовної творчості, що було запропоноване С.М. Булгаковим, є безпосередньо пов'язаним із служінням суспільству та беззаперечним виконанням морального обов'язку і релігійного аскетизму, при поширенні чого виникають найкращі умови для розвитку виробництва. Булгаківська концепція є одним із найкращих варіантів, що може допомогти по-новому побачити всі проблеми людини, екології і технологічного розвитку [3].

Висновки. У своїй праці «Філософія господарства» Сергій Миколайович Булгаков доказав, що вчення про господарство входить до кола найбільш обумовлених, але водночас найменш самостійних дисциплін. Також така наука про господарство по фактичній ролі та й згідно із життєвим впливом, який їй належить в наш час, намагається диктувати свої закони та прагне стати філософським законом.

Отже, встановлений неперервний з'язок духовної і матеріальної сторін людини, чого потребує наука про господарство. Доведений факт впливу духовних та моральних аспектів на господарську поведінку людини. Від шляху вирішення філософської проблеми безпосередньо залежить спосіб вирішення політико-економічної проблеми. Вмотивоване моральне оправдання багатства у формі фактора економічної свободи людини заради її духовного розвитку.

Література

1. *Актуальні проблеми суспільствознавства: [збірник наукових праць викладачів кафедри економічної теорії та політології / відп. за випуск Т. М. Пахомова]. – Випуск VI. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 110с.*
2. *«Філософія господарства» С. М. Булгакова: Некласичний погляд на економічну діяльність. // ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – №131. – С. 11.*
3. *Кондрат О. Б. Трансформація ціннісних основ господарства крізь призму концепції С.М. Булгакова : дис. канд. ек. наук : 08.00.01 / Кондрат О. Б. – Київ, 2013. – 43 с.*
4. *Структура філософії економіки. // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2012. – № 48. – С. 78.*
5. *Еволюція наукового світогляду С.М. Булгакова [Електронний ресурс] // Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.*
6. *Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Рефлексія феномену грошей / Тетяна Вікторівна Гончарук, Михайлина Леонівна Шумка // Матеріали Міжнародних філософсько-економічних читань 20-21 травня 2009 року, Львів. – С. 89-94.*
7. *Шумка М., Маланчук О. Гроші як феномен соціально-філософського буття / Михайлина Шумка, Оксана Маланчук // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С.43-49.*
8. *Шумка М. Л. Феномен сучасного підприємця / Михайлина Леонівна Шумка // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Щорічник. – Тернопіль: Збруч, 2002. – С. 51-57.*